

2. Бұл басылымның сөзтізбесіне көптеген жаңа сөздер қосылды. Олар: а) бұрын қолданылып келген кірме сөздердің қазақша баламалары: әдістеме, әуежай, бағдарлама, бейнетаспа, дәйексөз, зейнетақы, зейнеткер, ұшақ, күнпарақ, қазанама, медбике т.б.

3. Белгілі бір терминдердің бағалауыш мәнді стильдік сыңарлары да сөздіктен орын алды: президент - Елбасы, гимн - әнұран, қала әкімі - қалабасы, астана - елорда.2

4.Елеулі өзгерістің бірі - аң-құс, өсімдіктердің күрделі атауларының жазылуына байланысты. Бұрын ұсынып келген жазу тәртібіміз бойынша бірінші сыңары ақ, қара, ала сияқты түс атауларымен келген аң-құс, өсімдік, жан-жануарлар атаулары тіркес ретінде бөлек жазылатын. Сол сияқты алдыңғысы тау, тас, су, жер деген сөздер, соңғысы ботаникалық, зоологиялық атаулар болып келген күрделі сөздер де бөлек жазылатын. Бұлардың барлығы, шындығында, күрделі бір атау болып табылады, яғни бір ғана аң- құс, жәндік, өсімдік атын білдіреді, тіпті екінші сыңары біркелкі болып келгенде де алдыңғы компонент олардың түсін, қасиетін, тегін айырып көрсететін анықтауыш сөзден гөрі, соңғы атаумен бірігіп барып, бір ғана аңның, құстың, өсімдіктің, жәндіктің атын білдіретіндігі ескерілді. Сондықтан бұл аталған топтар біріккен сөз ретінде қосылып жазылды (бұрынғы сөздікте ұяда, мысалы, ақ, қара деген сөздердің ұясында тіркеліп берілген болатын): ақжалбыз, ақбаттауық, ақбидай, ақжүзген, ақсусар, ақтиін, ақшағала, ақши, қарабидай, қарақұр, қараләйлек, қаратұнжыр, т.б.2

Сөйтіп, «Қазақ тілінің орфографиялық сөздігінің» ұсынылып отырған 3- басылымы тілімізде болып жатқан өзгеріс жаңалықтармен толықтырылды.

Әдебиеттер:

- 1.Ж.Жеткізген "Қазақ тілі грамматикасы" Алматыкітап, 2007ж;
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті» және «Ұлағат» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің ай сайын шығатын Республикалық ғылыми- педагогикалық, әдістемелік журналы,2013 ж;
- 3.Р.Сыздықова «Емле және тыныс белгілер» Алматы, «Рауан», 1996 ж.

№11 дәріс

Тақырыбы: Қазақ әдеби тілінің ауызша түрі және оның қолданылу өрісі.

Мақсаты: Қазақ әдеби тілінің ауызша түрі, оның қолданылу өрісі туралы мәлімет беру.

Жоспар:

1. Қазақ тілінің орфоэпиялық ережесі
2. Сөз мәдениеті, дұрыс сөйлеу мәдениеті

Қазақ тілінің мемлекеттік тіл дәрежесіне ие болуы әр алуан жиын, жиналыс, мәслихаттардың қазақ тілінде жүргізілуіне жол ашты; саясат, ғылым, өнер, шаруашылық т.б. тақырыптарына арналған лекция-әңгімелердің қазақ тілінде кеңірек өткізілуін күн тәртібіне қойды; балабақшаларда қазақ бүлдіршіндерін ана тілінде тәрбиелеуді қолға алуға мүмкіндік берді; қазақ мектептерінің көбейіп, оларда оқу-тәрбие жұмыстарын ана тілінде жүргізуге, жоғары оқу орындарының барлық факультеттерінде дерлік (әзірге тіпті түгел болмай, көпшілігінде-ақ болсын) қазақ бөлімдері ашылып, оларда білім-ғылымның көптеген салаларынан қазақ тілінде лекциялар оқылып, сабақ жүргізілуіне кеңінен жол ашты; радио мен теледидардан қазақ тілінде берілетін хабарлар сағаты көбейіп, бұл каналдар бойынша қазақша сөйлейтіндердің жиірек көріне бастауын, ұлттық сахна өнерінің түр-түрінің дамуын қамтамасыз етті. Осылардың баршасы қазақ тілінің ауызша түрін, яғни ауызша қолданылуын, айтылмақ ойды ауызша түрде білдіру тәжірибесін жандандырды.

Бұл орайда балабақша тәрбиесіне ұсынылатын оқу-методикалық құралдарда қазақ тілінің орфоэпиялық заңдылықтарына арнайы назар аударылса, тіпті бүлдіршіндерге арналған кейбір өлеңдердің дұрыс айтылу (оқылу) үлгісін қоса көрсетіп отырсақ, артық болмас еді. Мысалы, балабақшаларда оқуға арналған бір жинақта (“Оқып, ойнап ән шырқайық”, 1983) берілген “Бұл қалай?” деген 8 жолдық өлеңнің мәтіні мынау:

Аппақ гүлден
Қызыл алма өседі.
Қара бұлттан
От шығады деседі.
Аппақ гүлден
Ақ бұлт неге өнбейді?
Бұлт ішінде
От қалайша сөнбейді?

Жазуда осылай берілген бұл өлеңді тәрбиеші балаларға былайша оқып беруі керек:

Әппақ гүлден
Қызыл алма өседі.
Қара бұлттан
От шығады деседі.
Әппақ гүлдөн
Ақ бұлт неге өмбөйді?
Бұлт ішінде
От қалайша сөмбөйді?

Осылайша оқығанда ғана өлең құлаққа жағымды, тілге (айтуға) жеңіл болып шығады. Мұны бүлдіршіндер жаттап алғанда, жазылуынша емес, осылайша оқылуынша жаттауға тиіс. Бұл мәтінде еріндік дыбыстардың үндесуіне және **б** дыбысынан бұрын тұрған **н** дыбысының **м** болып айтылатындығына (өседі, өмбөйді, сөмбөйді) көңіл бөлінеді.

Әдебиет

1. Сыздықова Р.Ф. Сөз сазы. – Алматы: Санат, 1995. - 117 б.
2. Мырзабеков.С. Қазіргі қазақ тілінің фонетикасы. – Алматы: Дәуір-Кітап, 2013. 219 б.
3. Сыздықова Р. Емле және тыныс белгілері. – Алматы: Рауан, 1996. - 284 б.
4. Балақаев М. Қазақ тілі мәдениетінің мәселелері. – Алматы: Қазақстан, 1965. -185 б.

№12 дәріс

Тақырыбы: : Сөз сазы, яғни сөзді дұрыс айту (дыбыстау) заңдылықтары
Мақсаты: Сөз сазын, дұрыс айтуды түсіндіру.

Жоспар:

- 1.Үндестік заңы.
- 2.Ауызша сөйлеу мәдениеті
- 3.Орфоэпиялық нормалар